

УДК 1"715"Пет

І.В. Клочков,
кандидат філософських наук,
доцент Національного університету харчових технологій

ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА ЕСТЕТИЗАЦІЯ ЖИТТЯ У ТВОРЧОСТІ ФР. ПЕТРАРКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІЛОСОФІЮ ВІДРОДЖЕННЯ

Початок гуманізму в Італії пов'язаний з ім'ям Франческо Петрарки. У перше десятиліття XV ст. стало очевидним неминуче означення етико-політичної складової у проблематиці творів більшості мислителів, повернення до мови поезії, відновлення моральних складових філософського вчення, багатства традиції, ставши нагальними потребами часу. Легендарній постаті Фр.Петрарки довелося відіграти чи не одну із ключових ролей в європейській історії в якості не лише митця, а й глибокого, вдумливого філософа, який сприяв розвитку антропологічної проблематики. Більшість авторів досліджуваного періоду мали безпосередній зв'язок з постаттю творця безсмертних канцон до Лаури і знавця пізньої античної літератури. Його амбіції і палкий талант зайняли належне місце у скарбниці світової думки. Але яким чином він прийшов до витоків гуманізму, вивів на денне світло визначеність напівзабутого й легендарного поетичного стилю, до якого треба було ще дорости його учасникам?

Дотепер навколо його творчості точиться чимало дискусій, що мають гостро-полемічний характер. Фр.Петрарка по праву є засновником нового поетичного стилю. Його «Книга пісень» визначила стилістику європейської літератури. Він був великим реставратором класичної давнини, проголосив нові шляхи у мистецтві, лишившись у пам'яті нащадків непогрішним вчителем. У 1501 р. завдяки зусиллям П'єтро Бембо і типографа Альдо Мануціо, був виданий перший збірник його «Canzoniere». Згодом розпочалась доба петраркізму у сфері поезії, естетичної та критичної думки.

Петраркізм вийшов за межі Італії. Свідченням цього стала «Плеяда» у Франції, Гонгора у Іспанії, творчість Л. де Камоенса у Португалії, В.Шекспіра та елізаветинців в Англії, Кохановського у Польщі. Він проклав своїм поетичним нащадкам шлях до з'ясування завдання й сутності поезії, а щодо контексту життя (повсякденності) – пізнання морального й громадянського покликання поета. Вкотре перечитуючи безсмертні рядки творів, на думку спадає одна з найважливіших думок, пов'язана з ідеєю справжнього кохання – бажання кохати, бути закоханим, прийнятним, почутим. Тобто філософуючи, людині кортить продовжувати вірити у щирість взаємозв'язків між довкіллям і мріями, що набувають універсального значення. Цьому сприяє один із різновидів мистецької діяльності – поезія.

Найбільш чітко вияв цієї риси відображений у палко-емоційних почуттях до оспіваної ним донни Лаури, яка є головним символом більшості сонетів та інших віршів. Лаура – це фігура реальної, земної жінки. Її зовнішня біографія відома у найбільших рисах і особливого інтересу не має. Про її «внутрішню» натуру оповідає сам поет. І, звичайно, як завжди ведеться у справжній поезії, любов ця сублімована. Вона не згасла до кінця життя поета, і ледве не поєдналась з уявленням про райську любов, більш ідеальну. Конкретно в його житті була любов до близьких (домашніх): матері, брата Герардо, племінника Франческо, багатьох друзів (Гвідо Септі, Джакомо Колонна, Джовані Боккаччо). Поза товариськими стосунками, він не бачив сенсу власного життя. Це почуття лишило певний моральний відбиток на всьому рукописному спадку, неодноразово верталось до нього як улюбленця долі. Це одна з багатьох рис характеру, яку він вихваляв й карав водночас, що мала безпосередній зв'язок з творчим імпульсом, забезпечивши потяг до слави, а не ставши ознакою пихатості. Це бажання, миттєво спалахнувши, поступово пов'язувалось ним з інтуїтивним прозінням ідеї піднесеного, значною спонукало до письменства. З роками любов почала згасати. Досягнувши небувалого успіху, він побачив у тогочасних більше зверхності й заздрощів, ніж схвальних відгуків. Наприклад, зміст твору «Лист до нащадків» відобразив це

напруження духу. З відчуттям великого морального болю й суму він описує власні поневіряння під час відвідин Риму. Перед смертю він навіть визнає тріумф часу над славою. Цікаво, що любов до Лаури і слави між собою і ворогували, і перебували у тісній єдності, що підтверджується стійкою символікою («Лаура» і «лавр»). Але це тривало до певного часу. Підкорюючись силі глибоких роздумів, він підсвідомо відчував, що любов до Лаури і бажання слави стали протилежними прагненню отримати вічне спасіння й прощення. І зовсім не тому, що вони були гріховними по суті. Ні! Просто вони заважали вести той спосіб життя, який надійно наблизив би його до порятунку душі [1–2].

Усвідомлення цієї суперечності призвело Петрарку до більш глибоко емоційного сум'яття. Конфлікт був частковим, на тлі розгортання низки філософських проблем: співвідношення між багатьма радощами земного буття і релігійною концепцією. До земних радощів він зараховував навколишню природу. Як ніхто із сучасників, він вмів бачити і спостерігати її красу, насолоджуючись травою, гірськими урвищами, водними просторами, краєвидами галявин, місячним й сонячним сяйвом тощо. Звідси часто-густо зустрічається поліфонічна поезія пейзажів, тяжіня до зміни міст, пошук нових вражень від чималих подорожів, бажання відкривати у своєму естетичному просторі нові обрві, що стало невід'ємною складовою уявлення поета як творця художньо-образних цінностей життя. Земні радощі він доповнив вірою у людську красу і могутністю розуму, котрий розкриває всю палітру творчих намірів за допомогою живопису, музики, філософії і поезії. Насправді у цьому відчувалась його вражаюча чутливість до розмаїття краси світу, того що не просто оточує, а облагороджує серце, має координати часовості: минуле, сучасне і майбутнє. До речі, цей феномен у певному сенсі відкрив таємниці життя.

Величим був діапазон його випробувань. Він багато пише про медицину, військову справу, проблеми виховання, поширення християнства, астрологію, падіння військової дисципліни, вибір кращих дружин, сервірування обіднього столу тощо. Добре знаючи античних мислителів, він сам у царині чистої філософії не створив

нічого оригінального. Його критичний погляд був рвучким й точним. Чимало цікавого написано ним про сферу практичної моралі. На противагу буденній марноті, він жив інтересами часу, нехтував суспільним життям, залишаючись пристрасним натхненником своєї батьківщини. Італію все своє життя він любив до нестями. Її потреби, складні проблеми, стали для нього невідчужуваною частиною світогляду. Цьому є багато підтверджень. Але на особливу увагу заслуговує одне з них. Так, одну з своїх кращих канцон «Італія моя» він присвятив розгляду даної теми. Він був омріяний устремлінням бачити свою державу єдиною і могутньою. Навіть зростив у своєму серці переконання, що тільки Рим може бути центром папства і імперії. Оплакуючи жорсткий розділ Італії, наполягав на перенесення папської столиці з Авіньйону до вічного міста, благав імператора Карла IV перенести туди ж центр імперії. В якійсь момент він полишив сподівання про те, що об'єднання Італії буде досягнуто зусиллями Кола ді Рієнцо. Найстрашнішими для нього були внутрішні чвари. А скільки зусиль йому довелося докласти заради припинення братовбивчої війни між Генуєю та Венецією, правителі яких визначали територію Чорного і Азовського морів. Хоча красномовні листи до дожив цих патріархальних республік ні до чого не призвели.

Фр.Петрарка був не лише патріотом, а й ревним поборником ідеї громадянського суспільства. Політичні симпатії деяких недоброзичливців, прикрашені клерикальним вбранням, не змогли зламати його спрагу до основного покликання – науки і літературі. Він розумів, що для цього потрібна перш за все не особиста свобода і незалежність. Він умів досягати її скрізь, де йому доводилось жити, крім Авіньйону або «нового Вавілоу», як він його називав. Завдячуючи внутрішній свободі, йому вдалось частково усвідомити дуже багато. А тяжіння до самовдосконалення змушувало щоразу вертатись до відшліфування створеного матеріалу. Відомо, наприклад, що у одному з ранніх творів «Життя славетних чоловіків», він наполегливо відобразив протистояння між творчим життям духу й смертю. Петрарка щоразу перечитував твори античних авторів із почуттям любові. Літературу він розумів як художню досконалість:

багатство духовне, джерело мудрості, символ натхнення й внутрішньої рівноваги.

Головний літературний твір Фр.Петрарки – «Книга Пісень», складена з 317 сонетів, 29 канцон, балад, секстин і мадригалів. «Вірші італійською» («volgare») він почав складати замолоду, не надаючи їм серйозно значення. Під час роботи над зібранням латинських послань, прозових листів, частину знищив у 1350 р. Перша спроба зібрати докупи кращі взірці італійської лірики була здійснена 1336–1338 рр., коли він перетворив двадцять п'ять віршів на зведення так званих ескізів («*Regum vulgarium fragmento*»). Впродовж 1342–1347 рр. він відредагував їх, лишивши місце для інших раніше написаних віршів, що підлягали перегляду. По суті, то була перша редакція майбутньої книги, цілком присвячена темі піднесеного почуття і сповнена спраги поетичного натхнення. Іншу редакцію він здійснив впродовж 1348–1350 рр. У ній окреслюється поглиблення релігійних мотивів, пов'язаних з міркуваннями над проблемою смерті і швидкоплинністю життя. Вперше з'явився поділ на дві збірки: «На життя Мадонни Лаури» (починаючи із I сонета) і «На смерть Мадонни Лаури» (з канцони CCLXIV). Третя редакція (1359–1362) включала вже 215 віршів, з яких 174 склали першу частину і 41 – другу. Потім було ще кілька редакцій. Сьома із них, близька до кінцевих авторських правок, була надіслана на рецензування й схвалення до кардинала Пандольфо Малатести (1373–1374) вже у січні 1375 р. Вона містила 366 віршів (263 і 103 відповідно до частин) [3]. Цікаво, що восьма редакція (1373) і, нарешті, доповнення до рукопису дев'ятою, містила так званий Ватиканський кодекс під номером 3195, частково автобіографічного характеру. Згідно з ним і фототипічним способом з 1905 р. здійснюються всі інші видання критичного змісту. У Ватиканському кодексі поміж третьою і другою частинами вшиті чисті аркуші, що дають можливість зробити припущення про те, що авторська задумка передбачала включення до нього ще якихось маловідомих віршів. Розподіл частин зберігається дотепер: перша, присвячена темі кохання до Лаури та образу Дафни (лавра), друга – Лаури як супутниці під час небесної мандрівки, як ангелу охоронцю, спря-

мовуючої наміри поета до досягнення вершини вічних цілей. До останньої, десятої редакції Петрарка включив деякі вірші вже не любовного змісту: політичні канцони, сонети проти авіньйонської курії, послання до близьких друзів [4].

Особливу проблему під час вивчення філософсько-ідейного змісту лірики складає датування віршів збірників. Вони складені довільно не тому, що йому повсякчас доводилось вертатись до редагування написаного впродовж десяти років, а тому, що він навмисно не дотримувався хронології у порядку розташування віршів. Але це не завадило йому звернутись до теми елегантності. Йому кортіло досягти можливо ще більшої виразності, смислової й образної точності, а також «лінгвістичної гнучкості». У даному сенсі дуже цікавим щодо цього є судження Карло Джезуальдо (кінець XVI–XVII ст.), засновника відомої Академії музики, званого своїми мадригалами. Про вірші Петрарки він зауважив, що в них немає нічого такого, що було б неможливе у природі. Одиницею петрарківської поезії є не слово, а вірш, або, точніше, ритміко-синтаксичний відрізок, в якому окреме слово розбивається, і робиться ледве помітним. Одиниці він надавав особливу перевагу, реально її розробляв. Скоріше за все ритміко-синтаксична фігура включала яке-небудь завершене судження, цілісний образ.

Автентичні ж філософські прозріння, знайшли відгомін у «Листі до нащадків», яким він завершив свої «*Rerum senilium libri*» (1366) [5]. Цей лист на посвяту Гвідо Сетпе (1367), написаний ним у Венеції, був надісланий близькому приятелю Петрарки архієпископу Генуї та засновнику монастиря Червари (поблизу Портофіно), де він невдовзі помер. З усіх автобіографічних творів, він є найбільш розлогим. Трактат «Моя таємниця або Книга бесід про презирство до світу», написаний у вигляді діалогу, побачив світу у Воклюзе (1342–1343). Він також не обійшов цензури і правки. На межі 1353–1358 рр. вкотре переглянув й відредагував рукопис. «Моя таємниця...» є одним із значних літературних пам'ятників, що сформували антропологічну складову творів більшості письменників і істориків Відродження. Він значний, тому що має психологічну проникливість, досить глибинні шари етичних

проблем. Відчувається блискуча ерудиція автора. Головна тема книги – щира розмова у присутності мовчазної істини, Франциска (Петрарки) і Августина. Поза всяким сумнівом це один із вдалих літературних прийомів, навіть не уявлювана, а реальна розмова між вчителем й учнем, правдивим й прихованим, реальним образом й двійником, суперечка між свідомістю і почуттями. Не можна не визнати те, що в окресленій темі дискусії є певні риси індивідуалізації, щось схоже на характери. Невдоволений собою, впертий Франциск і розважливий, готовий зрозуміти співбесідника, але праведний, неприпустимо істинний Августин. Умовно це символ боротьби світських й духовних рис характеру, представлений у житті самого поета [6].

Книга складається з трьох бесід. Попри зовнішню невимушеність та довільний розвиток, вона має чіткий розподіл основних тем. Перша бесіда присвячена з'ясуванню того, яким чином легковажність Франциска призвела його до душевних шукань. Тут стверджується наступна думка: в основі людського щастя і нещастя покладена власна свобода волі. Друга – зображує розробку слабостей Франциска, виходячи з уявлень про сім смертних гріхів. Третя – стосується слабостей, що міцно вкоренились у душі Петрарки. Це любов до Лаури і власне славолюбство. Щодо розв'язання питання, суперечка стає більш гострою, внаслідок чого поет вкотре виправдовує своє кохання до Лаури. Стосовно ж славолюбства зауважує наступне: любов до знання має заохочуватись й заслужувати на людську приязнь. Наполегливо захищаючи дві сторони пристрасті, він вбачає у них сенс існування. Узгодження між вищими моральними принципами включає необхідність акту земної творчості – сенс запропонованого компромісу. Августин при цьому змушений не поступитись, а визнати неминучість творчого перевтілення, і тим самим належно прийняти поразку. Таким чином, йдеться про створення іншої шкали людських цінностей, коли звеличена любов і прагнення до активної діяльності, а знання здатні узгоджуватись з категоріями морального абсолюту, де наявне кінцеве рішення розпочатої суперечки. У перспективі її належить вирішити нащадкам Петрарки [7].

Як мислителю, йому вдалося здійснити критику атеїстичних настроїв свого часу, означити причини їх виникнення. Він вважав, що існують дві взаємопов'язані між собою причини, що породжують гнітюче враження стосовно природи релігії: це, по-перше, войовничий натуралізм, привнесений арабською думкою, особливо натхненням Аверроеса, і, по-друге, панування діалектики в межах університетської освіти, пов'язаної з псевдо-раціональним мисленням. Виступаючи проти них, він запропонував гнівну критику, тим самим запобігши поширенню поверхового знайомства з природою вчень, що навмисно відволікають людину від формування її власної думки та даремно розсіюють увагу на висвітлення заплутаних вправ. Задля цього потрібно відкрити принади гуманітарних наук (*literae humanae*).

Бездоганно окреслена програма відшліфовування методів пізнання Фр.Петрарки дотепер має вагомий евристичний потенціал для філософії. Адже справжня мудрість – це знання шляху до істини як методу її досягнення, представлений у мистецтві свободи міркування. Кілька прикладів на підтвердження цієї тези. У своєму творі «Про власне незнання і багато інше», спрямованому проти натуралізму авероїстів, Петрарка висловив думку: «Аверроес дуже багато знав про життя звірів, птахів і риб, про те, скільки волосся у мавп'ячій гриві і пір'я у хвості яструба. Названі речі у більшості випадків є фальшивими та унеможливають здійснення проб або взагалі невідомі, а інколи видаються занадто легковажними й сприймаються тільки на віру. Лишаючись істинними, вони не варті нічого. Я запитую себе, яка користь із знання природи звірів, птахів, риб і змій, якщо не піклуватись про знання природи людини: «Хто ми є, звідки і куди йдемо?» [8].

Стосовно другого пункту, Петрарка наполягав, що діалектичні двері відчинені вільнодумству, натхненню і інтуїції, а не знанням вкритим пилом переспівувань. Сенс життя відкривається не тому, хто тотально завантажений силогізмами, а тому, хто зумів опанувати мистецтво бути вільним. Діалектика доповнена розумом є не лише метою, а й інструментом духовної освіти. І навіть у цьому спостерігається світоглядна поліфонія філософських сенсів, що

узгоджена з тематикою славнозвісного діалогу Платона «Федр». Зауваження щодо християнських тез поглиблюють гносеологічну проблематику, де йдеться не лише про безсмертну частину душі, звільнену від ланцюгів перероджень, а внутрішнє світло розуму – вічне, досконале, поліморфне. Розмисли про неперевершену будову безтілесної субстанції отримують досить неоднозначну характеристику в його творі «Інвективи проти лікарів». Він зауважує, що той, хто замислюється над проблемою смерті, сповнений терпимістю до неї і сповнює скороминучі миттєвості життя щастям і славою, що і є справжньою філософією. Петрарка твердив, що філософія, винайдена язичниками, за своєю суттю є гуманістичною. Пошук автентичності в Арістокла й Стагірита вкотре викликає захоплення допитливого Петрарки. Але на жаль йому не вдається полишити зміцнілої основи авероїстського вчення й облудливих марень різних послідовників, котрі торочать про всіляке понятійне неподобство, гнівно висловлюючись на адресу однобічних тверджень щодо натуралізму і діалектичного мислення [9].

Платон, мовою якого він не так добре володів, але намагався опанувати, стає символом антропологічного піднесення думки, а зрештою – досконалим принципом будь-якої філософії. В іншому творі, «Про власне невігластво», можна відслідкувати не обопільність тверджень, що вкотре доводять натхнене ідеалістичне налаштування. У ньому Петрарка підкреслює, що Платон якщо і не досягнув істини, то був до неї дуже близьким, і що це визнають Цицерон і Вергілій, а також ті, хто не зізнався у цьому, а саме: Пліній, Плотін, Порфірій, Йосип Флавій, Амвросій, Агустин та чимало інших.

Загалом, результати філософської творчості Фр.Петрарки можна умовно наблизити до Сократової спорадичної традиції, де перевага зазвичай надається силі живого слова й проникливому натхненню голосу правди, що не ухильно супроводжує людину впродовж тернистого життєвого шляху. Дослухається порад істинної мудрості тільки той, хто володіє проникливістю серця, співчуттям, бажанням і готовністю до внутрішніх (духовних) змін, а також має великий намір пришвидшити занепад власного зарозумілості і

зверхності, щиро поглузувавши із них. Цей ідеал набуває іншого смислового навантаження, але не полишений багатомірного, творчо-інтелектуального способу буття людини у світі, стає доречним загальним вимогам часу. Через вдумливе, чітке, визначене і влучне слово людське обличчя і душа стають більш прекрасними – відновлюючись заради мудрості у світі природи, й палахкотять всіма барвистими відтінками вічного спасіння.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Петрарка Фр.* На жизнь Мадонным Лауры // Лирика. Автобиографическая проза. – М., 1989. – 480 с. – С. 20–132.
2. *Петрарка Фр.* На смерть Мадонны Лауры // Там само. – С. 133–178.
3. *Петрарка Фр.* Избранные канцоны, секстины, баллады и мадригалы // Там само. – С. 179–219.
4. *Петрарка Фр.* Книга писем о делах повседневных // Там само. – С. 220–303.
5. *Петрарка Фр.* Письмо к потомкам // Там само. – С. 303–311.
6. *Петрарка Фр.* Моя тайна, или Книга бесед о презрении к миру // Там само. – С. 325–448.
7. *Реале Д., Антисери Д.* История западной философии от истоков до наших дней. – СПб.: Пневма, 2002. – Т. 4. От Леонардо до Канта. – 880 с.
8. *Хамітов Н.В., Гармаш Л.Н., Крилова С.А.* Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навчальний посібник. – К., 2006. – 296 с.

Клочков І.В. Художньо-образна естетизація життя у творчості Фр.Петрарки та її вплив на філософію Відродження.

Філософія Відродження передбачає наявність світоглядних детермінант, що мають глибинний герметичний сенс. Із розвитком гуманітарного знання необхідним стає прагнення визначити послідовність суджень теоретичного й наукового змісту. Людина як специфічний мікромакрокосм у площині буття отримує універсальні риси, пов'язані з визначенням метафізичних основ пантеїстичної діалектики. Фр.Петрарка вибудовує цілий комплекс ідей пантеїстичного розуміння природи, що уособлює ідею вічного творення.

Автор статті захищає тезу про те, що теоретична спадщина італійського творця має значення для поглиблення внутрішніх зв'язків між отологічними і теоретико-пізнавальними детермінантами гуманістичної традиції.

Ключові слова: Відродження, буття, людина, душа, магія, пізнання, вічність, досвід, трансцендентне.

Klochkov I. Fr.Petrarka life art-speices and its suppression to the Reinessance philosophy.

Reinescance philosophy will expected appeal world-outlook what determined profoundly hermetic sense. With the development of humanitarian knowledge, that is a trying to the solved much complex problem's and testify step-by-step notion's in the general theoretical course. The human being as a unique micro-macrocosm species ontological ground and gained the Universe idiosyncrasy dealing the conditions and foundations of the metaphysical dialectic. Fr.Petrarka reconstructed the whole complex pantheistic tradition and magical ideas of nature that symbolized unending creative possibilities. The author of this article defended thesis that the study theoretical studies by Italian creator has an urgent inner join with ontological and theoretical-cognition statements in the context of humanistic tradition.

Key words: ontological, human, soul, magic, knowledge, eternity, experience, transcendens.